

Богларка Сабо Лаки
Тимеа Тот Јухас

ГОВОРНИ ЧИН МОЛБЕ У СРПСКОМ И МАЂАРСКОМ ЈЕЗИКУ – КОНТРАСТИВНА ПРАГМАТИЧКА ИСПИТИВАЊА

У фокусу истраживања налази се говорни чин молбе у српском и мађарском језику. Приликом истраживања вршена је контрастивна прагматичка анализа по методама CCSARP (*Cross-Cultural Study of Speech Act Realization Patterns*). Анкету су попуњавале две групе испитаника: изворни говорници српског језика и изворни говорници мађарског језика, с тим што су Мађари поред мађарског анкету попунили и на српском. Циљ рада је, између осталог, да се утврди које су стратегије за изражавање молбе најчешће користили испитаници, затим како спољашњи и унутрашњи контекстуални фактори утичу на избор стратегије, те, коначно, да се укаже на разлике и сличности у избору стратегије два језика. Пошто матерњи језик често има утицаја на други језик говорника, рад указује и на то које стратегије молбе изворни говорници мађарског језика користе у свом исказу на српском, те да ли матерњи језик утиче на избор тих стратегија.

Кључне речи: говорни чин молбе, прагматика, српски језик, мађарски језик.

The focus of the research is the speech act of request in the Serbian and Hungarian languages. In the course of the research, a contrastive pragmatic analysis was performed using CCSARP (*Cross-Cultural Study of Speech Act Realization Patterns*) methods. The survey was completed by two groups of respondents: native speakers of the Serbian language and native speakers of the Hungarian language, who also answered in the Serbian language. The aim of the paper is, among other matters, to determine which strategies for expressing requests were most commonly used by the respondents; how external and internal contextual factors influence the choice of strategy, and, lastly, to highlight the differences and similarities in the choice of strategies of the two languages. Since the native language often influences the speaker's second language, the paper also points out which strategies native Hungarian speakers use in their speech in Serbian, and whether the native language affects the choice of strategies.

Keywords: speech act of request, pragmatics, Serbian language, Hungarian language.

1. Увод. У комуникацији говорник може да бира једну или више међу безмало неограниченим бројем језичких формулација. У различитим говорним ситуацијама изворни говорник ствара језичке исказе који најбоље одговарају његовим намерама. „Говорник бира међу језичким алтернативама тако што познаје захтеве комуникацијских ситуација, свој статус и статус саговорника, природу њиховог односа, претпоставља шта саговорник очекује од њега, процењује да ли је језичка формулација прихватљива у датим околностима”¹ (LÁNCZ 2011a: 118). Тачно познавање и одабирање одговарајућих језичких алтернатива део је компетенције коју деца у току своје социјализације уче заједно са усвајањем језика, као и правила језичког понашања која су прихватљива за њихову околину. Избор језичке форме, између осталог, одређују и социокултуралне разлике.

¹ Овде и другде превод цитата с мађарског дело је аутора.

Истраживање говорних чинова, а у оквиру њих испитивање молбе, пружа нам добру прилику да уочимо како различити фактори утичу на наш избор језичке форме. С обзиром на то да је Војводина мултиетничка и мултијезичка средина, услед заједничког суживота, српска и мађарска култура се сусрећу па и, неминовно, утичу једна на другу на различите начине, међу којима је и онај који се тиче језичких интерференција. Овај рад је отуд настао са двоструком сврхом: са једне стране, истражује говорни чин молбе у српском и мађарском језику, односно врши њихову контрастивну анализу, обраћајући пажњу на сличности и разлике које се јављају приликом употребе датог говорног чина, пре свега у погледу коришћених стратегија. С друге пак стране, рад испитује које стратегије молбе у свом исказу на српском користе изворни говорници мађарског језика, да ли су коришћене говорне стратегије прилагођене изворним говорницима или се у појединим ситуацијама испољава интерференција, тј. ненамерна употреба стратегије из матерњег језика.

2. Говорни чин молбе. У својој утицајној серији предавања 1955. године, Џ. Л. Остин представио је своју теорију говорних чинова, чија је основна идеја да је говор заправо вршење одређене радње, а сваки наш језички исказ јесте уједно и говорни чин. Оно што говорник чини изговарајући дату реченицу или реченице – нпр. тврди, моли, наређује, извињава се – одређује се илокуционом снагом исказа. Молба изражава подстицај говорника да слушаца нешто уради. Сразмерно брзо по формулисању своје теорије, Остин (AUSTIN 1962) је дао пет група перформативних глагола, а молбу је сврстао у групу тзв. егзерцитива (exercitives). Џ. Серл, Остинов ученик, даље је развио теорију свог ментора, те он молбу ставља у групу директива (directives) (SERL 1975)².

Павица Мразовић (2009) у групи захтева говори о њиховим трима појавним облицима: о молби, захтеву у ужем смислу и наређењу. Молба и захтев у ужем смислу говорни су чинови који од саговорника захтевају неку акцију, при чему је разлика међу њима градација изрицања захтева према њиховом интензитету као и степен учтивости. Наиме, молба на учтивији начин подстиче саговорника, док захтев то чини у смањеној дози учтивости (MRAZOVIĆ 2009: 688–692). Разликујући то двоје, Људмила Поповић наводи да „уколико је изражавање заинтересованости говорног лица за одређени чин категоријски, у питању је захтев, а уколико таква категоријачност изостаје, у питању је молба” (2005: 1030). По дефиницији П. Мразовић „молбом се од саговорника учтиво захтева да учини нешто што је у интересу говорника” (2009: 688).

„Којом формом ће бити исказана молба, и која прагматичка компонента ће бити тематизована зависи од целокупне комуникативне ситуације (од места комуникације, старости саговорника, њиховог образовања, пола, васпитања, као и од других присутних и др.)” (МИЛОСАВЉЕВИЋ 2006: 160). Употреба језика и језичко понашање у суштини су детерминисани говорном

² Постоји више врста систематизација говорних чинова, али нам сада није циљ давање њиховог прегледа.

ситуацијом. Степени директности говорних чинова и употреба различитих стратегија у великој мери зависе од друштвених фактора. П. Браун и К. Фрејзер (BROWN – FRASER 1979) у својим студијама објашњавају да су различити степени директности који су уочени приликом употребе говорног чина – заправо одређени спољашњим и унутрашњим контекстуалним факторима. Док први укључују социјалну дистанцу између саговорника, њихове друштвене моћи, социјална права и обавезе, потоњи варирају у зависности од говорних чинова. У случају молбе, унутрашњи контекстуални фактор је значај молбе, односно то да ли од саговорника тражимо мању или већу услугу.

3. ПРЕГЛЕД ДОСАДАШЊИХ ИСТРАЖИВАЊА. Године 1982. покренут је велики међународни пројекат под називом *Cross-Cultural Study of Speech Act Realization Patterns* (CCSARP), „чији је циљ био да успостави универзалије језичког понашања, с једне стране, а са друге да их одвоји од правила која су специфична за дати језик и која зависе од обичаја и културе дате заједнице” (SZILI 2004: 105). Други циљ истраживања био је решавање проблема који се јављају у настави страних језика: отклањања прагматичких и социолингвистичких грешака у употреби страних језика (SZILI 2004: 97–98). Упоредиване су интралингвистичке и интерлингвистичке карактеристике молбе и извињења у осам језика, то јест, прецизније, упоређене су стратегије употребе језика изворних говорника и особа које уче дати језик. Блум-Кулка, Хаус и Каспер резултате истраживања објавили су у свом зборнику (BLUM-KULKA – HOUSE – KASPER 1989), који је затим служио као модел за даља истраживања, одређујући на тај начин и њихову методологију. Ми се овде нећемо упуштати у приказ страних истраживања, већ ћемо навести неколико студија на српском и мађарском језику, с посебним фокусом на оне које имају ближе везе с предметом овог чланка.

У Мађарској је Каталин Сили спровела свеобухватно истраживање о стратегијама молбе које су у употреби у мађарском језику (SZILI 2004). Касније су се овом темом бавили и други истраживачи, па су настали радови који испитују стратегије молбе код ученика који уче мађарски језик као страни као и настале прагматичке грешке везане с усвајањем тог језика (нпр. MARÓTI 2004; BÁNDLI – MARÓTI 2003; SITKEI 2019). Поред њих, објављивани су и радови који испитују стратегије молбе које студенти чији је матерњи језик мађарски користе на страном језику (нпр. VÁRHEGYI 2017).

У Војводини је Ирен Ланц спровела истраживање говорних чинова, а међу њима и молбе, на мађарском језику (LÁNCZ 2006a; 2006b), затим се бавила контрастирањем стратегије молбе на српском и мађарском (LÁNCZ 2011a; 2011b). Као својеврстан додатак испитивању стратегија молбе које користе Мађари из Војводине, настало је још једно истраживање (ЛАКИ 2008).

Објављене су и различите студије у вези са испитивањем захтева (односно молбе) у српском језику. Примера ради, осамдесетих година прошлог века Личен је истраживала говорне чинове у српскохрватском и немачком језичком односу (1980–1981; 1986; 1987), док је Милосављевић (2006; 2007a; 2007b) проучавала говорни чин молбе у српском језику првобитно из угла учтивости. Наведене ауторке не користе методологију коју је развио CCSARP те добијене податке не анализирају на основу тамо дефинисаних стратегија.

Контрастивном анализом говорних чинова у српском и енглеском језику бавила се Продановић (нпр. 2013; 2014), код које се појављује подела од девет стратегија коју је развио CCSARP. Говорни чин захтева (као и тражења услуге и извињења) истраживала је Поповић (2017), која се фокусира на стратегију учтивости у српској и енглеској говорној заједници. Настале су и студије које истражују стратегију захтева изворних српских говорника на страном језику, нпр. Халупка-Решетар (2013; 2014) анализира је енглеске говорне чинове код српских студената.

4. Методологија и циљеви истраживања. За прагматичко испитивање користили смо упитник надопуњавања дискурса (*discourse-completion test: DCT*), који се везује за име Блум-Кулка (BLUM-KULKA 1982). Овај упитник су користили 1980-их година у оквиру међународног пројекта CCSARP. Друга полазна тачка нашег испитивања било је истраживање Каталин Сили, спроведено у Мађарској, које такође прати CCSARP метод упитника, али прелази његове методолошке оквире с обзиром на то да поједине говорне ситуације дели на даље подситуације. Наиме, испитаници су морали сваку молбу да упуте саговорницима који се налазе у три различите друштвене улоге, односно на различитим социјалним дистанцама. Због тога наш упитник садржи приближно исте говорне ситуације, тако да се резултати нашег истраживања могу упоредити са резултатима српских и мађарских испитивања у Војводини (LÁNCZ 2006a; 2006b; 2011a; 2011b) (евентуално у будућности и са резултатима из Мађарске (SZILI 2004) као и са резултатима других нација).

У упитнику смо кратко описали сваку ситуацију и обратили смо пажњу на спољашње и унутрашње контекстуалне факторе. Под спољашњим контекстуалним факторима се подразумевају социјална дистанца и друштвена моћ саговорника, док су унутрашњи контекстуални фактори условљени значајем саме молбе. Различиту социјалну дистанцу представља пријатељ и потпуно непознато лице, док је наставник репрезент друштвене моћи. На основу тога, у упитнику смо одредили шест ситуација, које су садржавале три подситуације, док их је једна имала чак четири. Испитаници су требали да се поставе у следеће ситуације и у складу са тим да формулишу молбе: 1. тражење мобилног телефона; 2. тражење хемијске оловке; 3. тражење уситњавања новца; 4. тражење смерница; 5. тражење враћања књиге; 6. тражење превоза до школе/факултета.

Упитници су на српском и на мађарском потпуно идентични, тј. оба садрже исте говорне ситуације. Заправо, испитаници са српским матерњим језиком и испитаници са мађарским матерњим језиком из Војводине попуњавали су исти упитник на српском и на мађарском језику, с тим што су мађарски испитаници попунили упитник и на српском, у складу са циљевима овог рада. Српски упитник који су попуњавали мађарски испитаници садржао је још и додатна питања, као што су: од када особа учи српски језик (као језик друштвене средине), колико га често користи и како процењује своје знање српског језика.

Попуњавање упитника је било анонимно и добровољно. Имали смо 60 испитаника, 30 српских и 30 мађарских, с тим што су мађарски испитаници попунили упитнике и на мађарском и на српском језику, тако да смо укупно

анализирали 90 упитника (дакле, категоризовали смо 1710 одговора, тј. молби). Изворни говорници српског и мађарског језика живе у Војводини и спадају у старосну групу 18–24 године.

Поставили смо следеће циљеве истраживања:

– утврдити учесталост употребљених стратегија: које су најчешће користили изворни говорници српског и мађарског језика и Мађари у својим исказима на српском, које су стратегије присутне у мањој мери, односно које се уопште не користе;

– испитати како спољашњи и унутрашњи контекстуални фактори утичу на избор стратегије молбе;

– испитати које се разлике и сличности појављују у виду избора стратегија с обзиром на спољашње и унутрашње контекстуалне факторе у српском и мађарском језику (контрастивна анализа говорног чина молбе);

– утврдити које стратегије мађарски изворни говорници користе за упућивање молбе на српском језику, као и да ли стратегије које користе мађарски изворни говорници на српском језику одговарају онима које користе српски изворни говорници или се пак у њима одражава стратегија која се користи у мађарском.

Због рестрикција у вези с обимом рада, на овом месту нисмо у могућности да детаљно упоредимо податке које смо ми добили са резултатима истраживања Ирен Ланц из 2011. године, али ћемо ипак, тамо где се примећује значајније неслагање, то назначити приликом анализе података.

Ранија истраживања указују на чињеницу да између старосних група, односно ученика и одраслих, постоје разлике у погледу избора стратегије молбе. Ипак, пошто је ова анализа представља део једног већег истраживања, одредили смо се само за приказ стратегија молбе студената.

Подаци добијени на основу упитника анализирани су и систематизовани према већ постојећим стратегијама. Молба обично садржи фразу за обраћање или привлачење пажње, главну радњу – израз стварне молбе, везничке и пратеће фразе чија је улога да оправдају или да ублаже молбу. Међу њима је, наравно, фокус на анализи главне радње (Szpil 2004: 107).

Неколико истраживача је покушало да систематизује главну радњу, а ми смо овом приликом користили систем стратегија који је примењивала Сили (2004). Она је, заправо, следила систем од девет стратегија Блум-Кулка, Хаус и Каспер (1989), који рангира намеру молбе од најдиректнијег до најиндиректнијег.

1. *Обележеност* *глаголским начином* (mood derivable): ово је најдиректнија стратегија, илокуциону снагу молбе одређује граматички начин исказа, што је најчешће императив (нпр. *Дај ми хемијску! Будићте љубазни дајте ми хемијску!* / *Add ide a tollat! Légy szíves, add ide a tollat!*).
2. *Експлицитни перформатив* (explicit performative): говорник своју намеру изражава експлицитно перформативним глаголом *молим* (нпр. *Молим оловку.* / *Kérem a tollat.*).
3. *Перформатив уз оцраћивање* (hedged performative): глагол који изражава илокуциону намеру је ублажен, „односно модификован употребом тзв. израза оцраћивања [...], нпр. помоћу модалних глагола или глагола који изражавају намеру” (PROĐANOVIĆ 2014: 24) (нпр. *Моћу ли да дозјамим твој*

телефон? Молио бих твој мобилни. / *Elkérhetem/elkérhetném a mobilodat? El szeretném kérni.*)

4. *Изведена локуција* (locution derivable): „илокуциона намера се може закључити из значења локуције” (SZILI 2004: 108) (нпр. *Хоћеш ли и мене повести? / Engem is elvisz?*).
5. *Исказивање жеље/пожеље* (want statement): изражава интенцију говорника да се догађај описан у пропозицији реализује (нпр. *Желео бих да телефонирам твојим мобилним. / Szeretnék telefonálni a mobiloddal.*).
6. *Исказивање предлога* (suggestory formula): дипломатска форма, оријентисана на слушаоца (нпр. *Како би било да... / Mi lenne, ha elmennék?*).
7. *Припремно вишање/услов* (preparatory strategy): користимо га да бисмо избегли одбијање. Према енглеској литератури (BLUM-KULKA – HOUSE – KASPER 1989), говорник може да припреми слушаоца на молбу помоћу три конвенционална облика. Може да се распита за његову способност (*Да ли бисте могли да ме повезете? Да ли можете да ме повезете? / El tudna vinni? El tud vinni?*), за спремност или вољу (*Да ли бисте ме одвезли? / Elvinne?*), или може да се интересује за могућности реализације (*Да ли могу добити хемијску? / Kaphatok/kaphatnék egy tollat? Да ли би било могуће / Поштоји ли могућност да ме одвезете до факултета? / Lehetséges lenne, hogy elvigyen az egyetemig?*).
8. *Јаки наповетљивај* (strong hint): углавном се питамо за постојање предислова, али, за разлику од претходног, на неконвенционалан начин (нпр. *Имаш ли ситно? / Van apród?*).
9. *Слаби наповетљивај* (mild hint): локуција не садржи експлицитно радњу коју треба извршити. Дешифровање ове молбе од стране слушаоца захтева улагање већег напора (нпр. *Доста њих се кујало овде. → 'Кујало је прљаво, очисти га!' / Jó sokan fürödhettek itt. → 'Piszkos a fürdőszoba, takarítsd ki!'* (SZILI 2004: 108)).

Теоријски оквир овог рада се заснива на теорији учтивости Браунове и Левинсона (BROWN – LEVINSON 1987).

5. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА. Упитник је структуриран тако да се унутрашњи и спољашњи контекстуални фактори мењају у свакој ситуацији. Важност молбе донекле варира. Замолити некога да нас одвезе на факултет већа је молба, па се тада у већој мери угрожава лице³ него у ситуацији када, на пример, позајмљујемо оловку. Одабрану стратегију такође у великој мери одређују спољашњи контекстуални фактори, који варирају у зависности од под-ситуација. У неколико случајева може бити непријатно када се мора нешто

³ Централни појам теорије Браунове и Левинсона (1987) јесте *лице*, односно *образ* (енг. *face*), што је презето од Гофмана. Лице представља слику о себи коју саговорници желе да очувају. Према Брауновој и Левинсону, лице има два аспекта: позитиван и негативан. Позитивни аспект лица (интегративно лице) „односи се на жељу појединаца да комуникативним понашањем својих саговорника буде третирана као пожељна особа у заједници”, а негативни аспект лица (индивидуалистичко лице) „односи се на његову жељу да му ауторитет буде признат и слобода деловања неугрожена” (МИЛОСАВЉЕВИЋ 2007а: 22). Поједини говорни чинови могу да угрозе лице, нпр. молба угрожава (негативно) лице слушаоца. (Више о томе BROWN – LEVINSON 1987; PRODANOVIĆ 2014; МИЛОСАВЉЕВИЋ 2007а итд.)

тражити од наставника, али понекад и када се обраћамо непознатој особи. Стога спољашњи и унутрашњи контекстуални фактори утичу на језичку алтернативу, коју бира говорник, односно они утичу на изабрану стратегију.

Табела 1. Стратегије молбе испитаника изворних говорника српског и мађарског језика, као и стратегије молбе које на српском језику примењују испитаници мађарског изворног језика, изражене у процентима (најчешће употребљене стратегије су означене подебљано).

Стратегије	Срби (%)	Мађари (%)	Мађари на српском (%)
1. Обележеност глаголским начином	5,96	4,56	4,39
2. Експлицитни перформатив	0,18	0,18	1,40
3. Перформатив уз ограђивање	2,64	5,43	3,15
4. Изведена локуција	0,52	3,16	0,88
5. Исказивање жеље/потребе	–	0,18	0,18
6. Исказивање предлога	–	0,35	–
7. Припремно питање/услов	48,59	60,35	53,85
8. Јаки наговештај	31,92	16,49	23,33
9. Слаби наговештај	0,52	–	–
10. Комбиновано	8,09	8,24	10,53
Остало	–	1,05	1,58
Не	1,40	–	0,7

Обрађени подаци показују да српски студенти нису користили исказивање жеље/потребе и исказивање предлога, док мађарски испитаници нису користили слаби наговештај. С друге стране, Мађари приликом постављања молбе на српском нису користили ни стратегију исказивања предлога. Табела јасно показује да постоји неколико стратегија које је користио само мали проценат испитаника. Српски и мађарски студенти, као и Мађари на српском, највише су користили седму стратегију, тј. припремно питање/услов, које је врло учтива језичка форма; затим, код све три групе по реду следи јаки наговештај, с тим што је он код Срба присутан у двоструко већој мери него код Мађара. Перформатив уз ограђивање код Мађара је нешто чешћи него код српских испитаника⁴.

Стратегију где је исказ обележен глаголским начином који садржи директну молбу, Срби, Мађари и Мађари на српском не користе у великом проценту (приближно 20–26% у појединим ситуацијама), при чему се да уочити контекстуална условљеност. Наиме, студенти се служе директном молбом, односно употребом императива, само онда када друштвена дистанца између говорника и саговорника није велика, тј. када се обраћају свом пријатељу и када та молба није од великог значаја, нпр. позајмљивање оловке, тражење смерница за проналажење дестинације, тражење повраћаја књиге (нпр. *Aj gaj mi olovku! Vrađi mi moju knjižu! Adj egy tollat!*). Ова стратегија је најдирект-

⁴ Ако упоредимо добијене резултате са истраживањима Ланц (2011a; 2011b), можемо уочити да се у случају мађарских изворних говорника смањила употреба стратегије обележености глаголским начином (25%→4,56%), док се јаки наговештај повећао (1,11%→16,49%). Код Мађара и код Срба једнако се смањила употреба експлицитног перформатива, док се код изворних говорника српског језика, према резултатима Ланц, перформатив уз ограђивање не појављује.

нија, тј. у најмањој мери учтива, што знају и сами говорници. Усвајањем језика особа усваја и знања у којим ситуацијама може да користи ову језичку форму, те то представља део његове прагматичке компетенције, што је показало и наше истраживање. На пример, ни у једној ситуацији се студенти нису обраћали свом наставнику директном молбом. Ипак, директну молбу понекад користе у комбинацији са учтивим фразама којима их ублажавају те их тако претварају у учтиву форму, какав је случај код Мађара са *légydzi* (скраћеница колоквијалног облика *légy szíves 'буги љубазан'*) а код Срба са *буги љубазан*.

Могли бисмо помислити да се молба врло често изражава експлицитним перформативом, тј. стратегијом број 2, и да се остварује употребом глагола какви су *молићи* и *иџражићи* / *kér* (*Молим хемијску. Kérek egy tollat.*). Међутим, веома мали проценат говорника српског и мађарског формулисао је своје молбе на овај начин. Треба напоменути и то да се стратегије могу и комбиновати⁵, те се у оба језика бележе примери попут: *Да ли би могао да ме одбациш до факултета, молим те? Kérlek, ide tudnál adni a mobilodat?*⁶ (припремно питање + експлицитни перформатив)⁷. Уместо експлицитног перформатива у нешто већем проценту се јавља перформатив уз оглађивање, који се сматра учтивијим и ублажава директну молбу (нпр. *Да ли могу да позајмим телефон? Ne haragudj, elkérhetem a telefonodat?*⁸), али код српских испитаника ова стратегија се јавља нешто ређе.

Употреба стратегије изведена локуција није карактеристична ни у српском ни у мађарском језику. У највећем проценту (30) јавља се у говору Мађара у ситуацији тражења хемијске оловке, нпр. *Adsz egy tollat?*⁹ (напомињемо да код Мађара на српском језику ова стратегија није забележена). Стратегије исказивања жеље/потребе, исказивања предлога и слаби наговештај скоро уопште нису присутне.

Студенти су најчешће употребили стратегију број 7 – припремно питање/услов. Учесталост појављивања ове стратегије није случајност. Наиме, једно објашњење за ово лежи у чињеници да језички облици који спадају у дату групу пружају могућност да се молба припреми, односно да се говорник распита да ли саговорник може да изврши молбу, да ли је вољан да је изврши или да ли уопште има могућност да је уради: *Извини те, могу ли ја да узем са Вама? Elmehtnék esetleg Önnel?* С друге стране, ови облици носе ознаке учтивости, и стога су подједнако погодни да се овим језичким формама обраћамо особи која нам је у социјалном смислу ближа/даља, односно за формулисање молбе са мањим или већим значајем. Молба подразумева и чин угрожавања лица. Међутим, учтива молба смањује моменат угрожавања лица. С обзиром на то да саговорник може да одбије нашу молбу (што би могло представљати угрожавање лица за оба учесника у комуникацији), говорник молби често додаје објашњење, које јој може претходити или следити за њом.

⁵ У обради података у вези са комбинацијама стратегија следили смо LÁNCZ 2011a и 2011b.

⁶ Молим те, да ли би могао да ми даш телефон?

⁷ Ако узимамо у обзир све молбе у којима се појављује експлицитни перформатив, резултат би био код Срба 8,07%, код Мађара 6,31%, а код Мађара на српском 8,24%.

⁸ Извини, могу ли да позајмим твој телефон?

⁹ Даш ми једну оловку?

То се чешће дешава приликом озбиљнијих молби или када је нека особа на вишем нивоу у друштвеној хијерархији, нпр. када студент поставља питање професору.

Са променом спољашњих контекстуалних фактора, односно у зависности од тога коме се обраћамо молбом, често се јавља реч *извиниће/извини* (*oïpocîiîiîe* није карактеристично ни за српске ни за мађарске говорнике), односно на мађарском *elnézést, bocsánat, bocs*. Ирен Ланц у свом раду (LÁNCZ 2011a) такође спомиње да је ово већ други говорни чин, експлицитна форма извињења, али у овим случајевима они заправо имају фатичку функцију одржавања комуникације, јер се не можемо одмах обраћати директном молбом непознатој или само из виђења познатој особи или пак особи на вишем нивоу у друштвеној хијерархији, већ прво морамо да ступимо у контакт са њом. Наравно, овоме циљу служи и поздрављање, које се, међутим, ређе јавља у попуњеним упитницима. Поздрављање и извињење могу се заједно појавити пре молбе: *Добар дан! Извиниће, да ли бисће моћи да ми размениће ову новчаницу?*

У све три групе друга најчешће употребљена стратегија јесте јаки наговештај. Српски испитаници га користе два пута чешће него мађарски. Ова стратегија такође може да се сматра учтивом, заправо говорник и не формулише молбу, он само указује на њу, те је на овакав начин мањи степен угрожавања лица.

Споменуте стратегије могу да се комбинују. Најфреквентније се стратегија експлицитног перформатива комбинује са стратегијом припремног питања/услова, нпр. *Да ли можеће да ми вратиће књиу, молим Вас? Vissza tudnád adni a könyvemet, kérlek?*, односно са стратегијом обележености глаголским начином, нпр. *Дај ми оловку, молим те! Kérlek, adj egy tollat!*

Испитаницима је у неким случајевима било непријатно да замоле саговорника за нешто. Тада се често дешава да уз своју молбу додају додатно објашњење или се правдају, покушавајући да ублаже молбу. Међутим, ипак се дешавало да је понеки испитаник у појединим ситуацијама одбио формулисање молбе (нпр. када је молба требало да упути свом наставнику).

Узимајући у обзир унутрашње и спољашње контекстуалне факторе, у наставку рада ћемо анализирати само неколико ситуација, односно које су стратегије користили све три групе, и указаћемо на могуће разлике између њих.

У већини ситуација испитаници су користили стратегију учтивног припремног питања/услова, што можемо видети и приликом тражења хемијске оловке и мобилног телефона. Међутим, како се у овим ситуацијама ради о молби мале и средње тежине, када су се студенти обраћали ближеј особи, слободно су користили императив, нпр. *Дај ми оловку! Adj egy tollat!* Приликом тражења мобилног телефона, Мађари су и на мађарском и на српском тражили у форми императива, док се ова форма код Срба јавља у мањем проценту. Срби и Мађари на мађарском су у мањем проценту користили и перформатив уз оградавање (нпр. *Да ли бих мола да њојим телефон? Elkérhetném a mobilodat?*). Када би затражили телефон од особе коју знају само из виђења или од наставника, директан позив није користила ниједна група. У ситуацији позајмљивања мобилног од наставника код Мађара се у одређеној мери

повећала употреба перформатива уз ограђивање, нпр. *Elnézést, Tanárnő, elkérhetném a telefonját?*¹⁰, с обзиром на то да им је у овој ситуацији потребна још учтивија форма.

У трећој ситуацији, када је требало да замоле саговорника да им уситни новац, у већини је примењивана седма, конвенционална (припремна) стратегија, али у подситуацијама се ипак јавља разлика између три групе. Када је у питању упућивање молбе пријатељу, Срби су у 63,3% употребили јаки наговештај, у 16,6% припремну стратегију (остале стратегије на овом месту нећемо навести), док су Мађари у 46,6% употребили припремну стратегију, а у 26,6% јаки наговештај. У осталим ситуацијама под б), в) и г) Мађари су отприлике у 80% применили седму стратегију, што значи да се употреба ове учтиве форме и даље повећавала, док је код Срба услед промене спољашњих контекстуалних фактора (од ситуације а) до г)) удео стратегије 7 непрестано растао, али је ипак достигао само 50% у својој највишој вредности, док се јаки наговештај махом смањивао. Може се приметити да је у ситуацији а) 46,6% Мађара на српском изразило своју молбу по седмој стратегији, а у ситуацијама б), в) и г) отприлике 60%, тј. на овај су начин мађарски испитаници на српском чешће него изворни српски говорници формулисали своје молбе. Ово се по својој прилици може приписати утицају матерњег језика.

Замолити одређену особу да нас повезе на факултет/у школу сматра се озбиљнијом молбом. Када су испитаници ту молбу упутили пријатељу, Срби су у једнакој мери примењивали седму, припремну стратегију и наговештај, а Мађари су у већој мери користили припремну стратегију, док наговештај тек у 10% случајева. Седма стратегија је остварила највећи удео одговора код Мађара на српском језику (80%). Такође, код Мађара је присутна употреба императива (20%), док код Срба у свега 6,6% (у ситуацијама б) и в) уопште није употребљен). У ситуацијама б) и в), када је било потребно више учтивости, све три групе су користиле седму стратегију у веома високом проценту.

Може се, дакле, приметити да на употребу стратегија утичу и унутрашњи и спољашњи контекстуални фактори. Ако је молба мања, директнија, можемо евентуално формулисати и мању учтиву форму, али се спољашњи контекстуални фактори (тј. коме се обраћамо) чине још важнијим. Пријатељу се можемо обратити и директном молбом, али и у овом случају радије користимо припремну стратегију. Приликом обраћања непознатој особи већ користимо нешто учтивије облике, док су се студенти на најучтивији начин обраћали наставнику, који се у друштвеној хијерархији налази знатно изнад њих. Ово се може уочити у табели при праћењу поједине ситуације (види у прилогу 1).

У наставку ћемо дати неколико сумирајућих запажања у вези са молбама и примењеним стратегијама Мађара које су формулисали на српском.

Део нашег истраживања је подстакнула чињеница, која је и била наша полазна хипотеза, да стратегије молбе које се користе на мађарском језику у одређеној мери утичу на формулисање молбе мађарских говорника на српском, што се и потврдило током обраде података у појединим ситуацијама. Примера ради, изворни српски говорници у појединим су ситуацијама у

¹⁰ Извините, професорка, могу ли да позајмим ваш мобилни?

већем проценту примењивали стратегију јаког наговештаја, а Мађари припремно питање/услов, док је у случају њихових исказа на српском употреба јаког наговештаја донекле смањена у корист припремног питања/услова (нпр. у ситуацији размењивања новца; види и табелу 1).

„На свом матерњем језику се релативно лако сналазимо и користимо одговарајућу учтиву формулу у датој ситуацији, али када је у питању упућивање молбе на страном језику, често не користимо израз, фразу или језичку формулу који одговара ситуацији и због тога је молба непристојна према слушаоцу, а може чак и довести до неспоразума” (VÁRHEGYI 2017: 112).

На страном језику типично је да говорници, када постављају молбе, користе исувише директну стратегију циљног језика, јер им „сложенија језичка форма” и учтивија формулација стварају проблеме. Ова појава се јавља и код говорника мађарског матерњег језика у неколико случајева, али, гледано у целисти, видимо да је стратегија 7, која је облик учтивног изражавања, коришћена у знатној мери. То је вероватно условљено чињеницом да упркос томе што, по сопственом признању, не говоре добро српски те да га многи од њих користе ретко у свакодневном говору, наведени мађарски испитаници српски језик ипак уче од предшколског или школског узраста, односно окружени су њиме свакодневно (а чињеница је и да је та стратегија честа у њиховом матерњем језику, што свакако подстицајно утиче на њено коришћење). Ако погледамо употребу стратегије обележености глаголским начином, који је најдиректнија стратегија, код Мађара на српском језику не видимо упадљиве резултате (док је, на пример, код Вархеђија (VÁRHEGYI 2017), који је истраживао комуникацију Мађара на енглеском језику, ово чак друга категорија по фреквентности); међутим, употреба ових директних форми понекад може да се учини непристојном (упркос томе што су их примењивали само при обраћању пријатељу), нпр. *Дај ми књићу!*, као и друге стратегије, попут: *Зар не мислиш да треба нам враћити своју књићу?*¹¹ Дâ се приметити и да они ређе дају објашњење уз своју молбу не би ли тиме умањили нешто што се може протумачити као угрожавање лица, труде се да молбу формулишу што једноставније, а употреба модификатора и изрази за ублажавање такође је ређа у односу на изворне говорнике. Говорници којима српски није матерњи језик праве значајан број граматичких грешака (нпр. *Дај ми један оловке*). Међутим, детаљно испитивање уочених тенденција и огрешења о стандарднојезичку норму српског језика биће предмет нашег следећег рада, који ће у обзир узимати ниво знања језика, трајање учења језика, учесталост употребе језика итд.

6. ЗАКЉУЧАК. Молба је врло чест говорни чин, заправо језичка универзалија, која има различите појавне облике и специфичности које се разликују од језика до језика. Молбе Срба и Мађара показују много сличности, али већ на први поглед можемо уочити и извесна одступања. Наиме, у већини ситуација испитаници су првенствено користили стратегију 7, међутим, говорници српског матерњег језика чешће су него Мађари примењивали јаки наговештај, док су, с друге стране, потоњи нешто чешће бирали перформатив

¹¹ Одговори нису подвргнути никаквим језичким корекцијама.

уз ограђивање. Из наведеног се види да на изражавање Мађара на српском језику у извесној мери утиче стратегија коју би користили на свом матерњем језику, те да због недовољног познавања српског језика поједини испитаници своје молбе формулишу на мање учтив начин него што би то чинили на свом матерњем језику – мађарском.

Јасно је, заправо, да је поређење молбе у српском и мађарском веома захвално за будућа истраживања будући да нам пружа још читав низ тема, те се овај рад може схватити пре свега као тек први, уводни део ове истраживачке теме. Могуће је даље детаљно испитивати стратегије које су чешће у употреби (нпр. стратегија припремног питања/услова), јер оне могу да се поделе на даље поткатегорије, при чему се, наравно, у фокус пажње може поставити и аспект учтивости. Прелиминарни резултати истраживања упућују и на то да изражавање молбе мађарских говорника на српском језику захтева даље испитивање с обзиром на то да добијени резултати могу да нађу практичну примену као средство за постизање успешније наставе српског језика као језика друштвене средине.

ПРИЛОЗИ

Прилог 1: Приказ учесталости употребе стратегија изражене у процентима, подељене по ситуацијама (први ред [С] означава податке изворних говорника српског језика, други ред [М] податке изворних говорника мађарског језика, трећи ред [МС] податке изворних говорника мађарског језика на српском)

Стратегије		1. Оче- леже- ност гл. начином	2. Оче- пли- цитни перф.	3. Перф. уз огра- ђивање	4. Оче- дена локу- ција	5. Оче- зивање жеље/ потребе	6. Оче- зивање пред- лога	7. При- премно питање/ услов	8. Јаки нагове- штај	9. Сла- би на- гове- штај	10. Оче- новано	Оста- ло	Не	
Ситуације														
1. Мо- бил- ни	а	С	13,3	3,3		6,6			53,3	6,6		16,6		
		М	26,6		13,3	6,6			36,9			13,3	3,3	
		МС	26,6						50			16	3,3	3,3
	б	С			16,6				70			13,3		
		М			16,6				70			13,3		
		МС		6,6	10	3,3			63,3	3,3		13,3		
	в	С			13,3				70		3,3	13,3		
		М			26,6				66,6			3,3	3,3	
		МС		3,3	10				76,6			6,6		3,3
2. Оче- ва	а	С	23,3		6,6	3,3			23,3	33,3		6,6	3,3	
		М	20	3,3		30			20	20		6,6		
		МС	26,6			6,6			16,6	30		20		
	б	С			10				43,3	40		6,6		
		М			3,3				56,6	40				
		МС		3,3	3,3				43,3	43,3		6,6		
	в	С			6,6				60	30		3,3		
		М			6,6				63,3	23,3		6,6		
		МС			13,3				50	23,3		13,3		
3. Оче- вац	а	С	13,3						16,6	63,3		6,6		
		М	10			3,3			46,6	26,6		13,3		
		МС	10			3,3			46,6	26,6		13,3		
	б	С							36,6	50		10	3,3	
		М							83,3	10		6,6		
		МС							60	30		10		
	в	С							40	53,3		6,6		
		М							80	10		10		
		МС			3,3				60	26,6		6,6	3,3	
	г	С							50	36,6		10	3,3	
		М							83,3	3,3		13,3		
		МС			3,3				66,6	16,6		13,3		

4. Ули- ца	а	С	23,3					3,3	70		3,3		
		М	3,3					3,3	86,6		6,6		
		МС						13,3	80			6,6	
	б	С	3,3					40	50		3,3	3,3	
		М						73,3	20		3,3	3,3	
		МС						20	76,6			3,3	
	в	С						40	56,6	3,3			
		М			3,3			70	10		6,6	10	
		МС						40	40		6,6	13,3	
5. Књи- га	а	С	26,6					40	30		3,3		
		М	6,6		3,3	13,3		3,3	50	16,6	6,6		
		МС	16,6	3,3					50	13,3		16,6	
	б	С			3,3				66,6	23,3	6,6		
		М			13,3		3,3		53,3	13,3		16,6	
		МС		6,6	3,3		3,3		63,3	13,3		10	
	в	С	3,3						66,6	13,3	3,3	13,3	
		М			10			3,3	73,3	10		3,3	
		МС		3,3	10				66,6	6,6		13,3	
6. Ауто	а	С	6,6						43,3	43,3		6,6	
		М	20			6,6			63,3	10			
		МС	3,3			3,3			80	3,3		10	
	б	С							76,6	3,3		13,3	6,6
		М							83,3	6,6		10	
		МС							83,3	6,6		6,6	3,3
	в	С							80	3,3		10	6,6
		М			6,6				70	6,6		16,6	
		МС			3,3				73,3	6,6		13,3	3,3

Прилог 2: АНКЕТА

1. У школи си се сетио/ла да си заборавио/ла да јавиш укућанима да данас касније стижеш кући, пошто ћеш имати допунску наставу. Треба да им телефонираш, али немаш код себе мобилни.
 - а) Тражи мобилни од свога пријатеља.
 - б) Тражи мобилни од познаника из групе којег познајеш само из виђења.
 - в) Тражи мобилни од професора.
2. Слушаш предавање. Желиш да правиш белешке, али не можеш да нађеш своју оловку. Тражи једну:
 - а) од пријатеља;
 - б) од познаника из групе који седи поред тебе, али га знаш само из виђења;
 - в) од професора.
3. У продавници не могу да ти врате кусур, али ни ти немаш ситно. Неко би требало да ти размени крупну новчаницу.
 - а) Замоли пријатеља да ти размени.
 - б) Замоли непознатог младића (који је отприлике истих година као ти) који стоји поред тебе.
 - в) Замоли неку непознату старију особу која тамо стоји поред тебе.
 - г) У продавници је и твој професор, замоли њега.
4. У суседном месту треба да нађеш неку улицу. Како ћеш тражити смернице:
 - а) од пријатеља;
 - б) од за тебе непознатог младића из тог места;
 - в) од непознате старије особе?
5. Позајмио/ла си књигу, а сад ти је потребна. Тражи је назад.
 - а) Твоја књига је код твог пријатеља.
 - б) Књига је код студента којег једва познајеш.
 - в) Књигу си позајмио/ла свом професору.
6. Аутобус ти касни. Хладно је, пада снег. Не желиш да закасниш на час. Видиш да неко управо седа у ауто. Питај га да те повезе.
 - а) Твој пријатељ седа у ауто.
 - б) Питај жену коју знаш само из виђења.
 - в) У ауто седа твој професор, питај њега.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Милосављевић, Бојана. Исказивање молбе у неформалној комуникацији. *Слависти́ка*, књига X (2006): 160–168.
- Милосављевић, Бојана. *Форме учџивосџи у срџском језику*. Учитељски факултет, Универзитет у Београду: Београд, 2007а.
- Милосављевић, Бојана. Упитне форме за исказивање молбе. *Слависти́ка*, књига XI (2007б): 198–205.
- Поповић, Људмила. Комуникативне функције просте реченице. У: *Синџакса савременоџа срџскоџ језика. Просџа реченица*. У редакцији Милке Ивић. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига, Нови Сад: Матица српска, 2005.

*

- AUSTIN, John Langshaw. *How to Do Things with Words: The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955*. Oxford: Clarendon Press, 1962.
- BÁNDLI, Judit, MARÓTI, Orsolya. Kultúra és nyelvi viselkedés. Japán diákok kérés- és visszautasítási stratégiái magyar nyelven. *Hungarológiai Évkönyv* 4 (2003): 137–152.
- BLUM-KULKA, Shoshana. Learning How to Say What You Mean in a Second Language: A Study of Speech Act Performance of Learners of Hebrew as a Second Language. *Applied Linguistics* 3/1 (1982): 29–59.
- BLUM-KULKA, Shoshana, HOUSE, Juliane, KASPER, Gabriele (eds.). *Cross-Cultural Pragmatics: Request and Apologies*. Norwood: Ablex Publishing Corporation, 1989.
- BROWN, Penelope, FRASER, Colin. Speech as a Marker of Situation. K. Scherer, H. Giles (eds.) *Social Markers in Speech*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979, 33–63.
- BROWN, Penelope, LEVINSON, Stephen. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- HALUPKA-REŠETAR, Sabina. Ispitivanje pragmatičke kompetencije studenata engleskog jezika struke. Nadežda Silaški, Tatjana Đurović (ur.). *Aktuelne teme engleskog jezika nauke i struke u Srbiji*. Univerzitet u Beogradu, EkoNOMski fakultet, Centar za izdavačku delatnost. 2013, 2015–230. <www.researchgate.net/publication/259820979_Aktuelne_teme_engleskog_jezika_nauke_i_struke_u_Srbiji> 10. 05. 2024.
- HALUPKA-REŠETAR, Sabina. Request Modification in the Pragmatic Production of Intermediate Esp Learners. *ESP Today. Journal of English for Specific Purposes at Tertiary Level* 2/1 (2014): 29–47.
- LAKI, Boglárka. *Megszorítások, elvek és stratégiák a nyelvhasználatban*. Kézirat. Újvidéki Egyetem, BTK. 2008.
- LÁNCZ, Irén. Vajdasági beszélt nyelvi vizsgálatok: A csantavéri diákok kérésstratégiái. *Hungarológiai Közlemények* 37/2 (2006a): 7–19.
- LÁNCZ, Irén. Vajdasági magyar beszélt nyelvi vizsgálatok: a kérés stratégiái. *Hungarológiai Közlemények* 37/3 (2006b): 12–23.
- LÁNCZ, Irén. Kultúrák és stratégiaválasztás. Összehasonlító pragmatikai vizsgálatok. *Hungarológiai Közlemények* 42/3 (2011a): 117–133.
- LÁNCZ, Irén. A kérés fő stratégiái a magyar és a szerb nyelvben. Összehasonlító pragmatikai vizsgálatok. *Hungarológiai Közlemények* 42/4 (2011b): 96–107.
- LIČEN, Marina. Pitanja kao govorni činovi i njihova realizacija u srpskohrvatskom i nemačkom. *Go-dišnjak Saveza društava za primenjenu lingvistiku Jugoslavije* 4–5 (1980–1981): 265–269.
- LIČEN, Marina. *Ilokutivni tip direktiva*. Novi Sad: ISJK, 1986.
- LIČEN, Marina. *Govorni čin direktiva i njihova jezička realizacija u nemačkom i srpskohrvatskom jeziku*. Novi Sad: Radovi Instituta za strane jezike i književnost, 1987.
- MARÓTI, Orsolya. Direkt kérdés – direkt válasz? A kérés és visszautasítás egy lehetséges vizsgálati módja. *Hungarológiai Évkönyv* 5 (2004): 216–22.
- MRAZOVIĆ, Pavica. *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.
- POPOVIĆ, Jasna. *Strategije učivosti u srpskom i engleskom jeziku*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, 2017.
- PRODANOVIĆ, Marijana M. Requesting and Politeness in Serbian and English. *Cpǔcku jezik XVIII* (2013): 633–640.
- PRODANOVIĆ, Marijana M. *Kontrastivna analiza sredstava za ublažavanje govornih činova koji ugrožavaju obraz sagovornika u engleskom i srpskom jeziku*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Beograd, 2014.
- SERL, Džon. *Govorni činovi: Ogled iz filozofije jezika*. Beograd: Nolit, 1975.
- SITKEI, Dóra. Magyarul tanuló japán hallgatók megnyilatkozásainak – udvariasságot érintő – jellegzetességei a kérés beszédaktusában. *Gyermeknevelés* 7/1 (2019): 83–90.
- SZILI, Katalin. *Tetté vált szavak. A beszédaktusok elmélete és gyakorlata*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2004.
- VÁRHEGYI, Nikolett. Magyar anyanyelvű tanulók kérés- és visszautasítási stratégiái angol nyelven. *Argumentum* 13 (2017): 112–125.

Boglarka Sabo Laki
Timea Tot Juhas

THE SPEECH ACT OF REQUEST IN SERBIAN AND HUNGARIAN LANGUAGES –
CONTRASTING PRAGMATIC STUDIES

S u m m a r y

The central theme of the study is the speech act of request in the Serbian and Hungarian languages. In the course of the research, a contrastive pragmatic analysis was conducted based on the methodology defined by CCSARP (*Cross-Cultural Study of Speech Act Realization Patterns*), while the theoretical framework was provided by Brown–Levinson’s politeness theory. The two groups of respondents consisted of: native speakers of Serbian and native speakers of Hungarian, who also completed the questionnaires in Serbian (non-native speakers of Serbian).

Vojvodina is a multiethnic and multilingual environment where, due to their coexistence and interaction, Serbian and Hungarian cultures meet and influence each other. The requests formulated by Serbs and Hungarians show many similarities, but differences can also be observed. The native Serbian and Hungarian respondents, as well as the Hungarians in their Serbian-language requests, most frequently employed preparatory strategies, which are very polite linguistic forms. However, native Serbian speakers often used strong hints compared to Hungarians. The study also addresses how internal and external contextual factors influenced the choice of strategy.

The findings suggest that Hungarians’ requests in Serbian are likely to be influenced to some extent by the strategy used in the mother tongue. When using foreign languages, it is common for speakers to apply overly direct target language strategies when formulating requests. A high proportion of Hungarians used polite preparatory strategies when formulating their requests in Serbian. In terms of direct strategies, no outstanding results were observed compared to native speakers; however, due to the inadequate knowledge of the language, it sometimes happened that they formulated their requests in a less polite way.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за хунгарологију
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
boglarka.laki@ff.uns.ac.rs
timea.tot.juhas@ff.uns.ac.rs

(Примљено: 30. августа 2024;
прихваћено: 5. новембра 2024)